

مقوله‌های دستوری ВИД و аспект در زبان روسی*

سید حسن زهرایی

دانشیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران، ایران**

تاریخ وصول: ۸۵/۰۴/۱۱

تاریخ تأیید نهایی: ۸۵/۰۸/۱۷

چکیده

ВИД که در بیشتر متون مربوط به زبان‌شناسی روسی به «نمود» ترجمه شده است، یکی از ویژگی‌های دستوری فعل در زبان روسی است. انتخاب اصطلاح «نمود» در زبان فارسی، به عنوان معادل اصطلاح دستوری ВИД با استناد به وجود چنین ماهیت دستوری، تحت عنوان aspect، در زبان‌هایی، همچون انگلیسی و فرانسه است. ВИД یا «نمود» ویژگی دستوری غیرتغییردهنده است که در نتیجه تقابل شکل‌های صرفی فعلی «نمود کامل» و «نمود غیرکامل» موجودیت می‌یابد و نحوه «جریان عمل» را به طور عمده از نقطه نظر «حصول نتیجه» یا «عدم حصول نتیجه»، «استمرار» یا «عدم استمرار» و برخی مفاهیم دستوری دیگر بیان می‌کند. ВИД از نظر صورت به کمک یک سری ابزارهای صرفی از قبیل، پیشوندها، پسوندها، تبدیل تکواژها، تغییر محل تکیه واژه در درون شکل‌های صرفی افعال بیان می‌شود. در زبان روسی، аспект یک مقوله کاربردی - معنایی است که همچون ВИД می‌تواند بیانگر «نحوه جریان عمل» باشد، اما از نظر صورت قادر است نه تنها به کمک ابزارهای صرفی، بلکه به واسطه ابزارهای زبانی دیگری، از قبیل واژه‌های غیرفعلی، ابزارهای نحوی و معنای لغوی بیان شود.

واژه‌های کلیدی: نمود، ویژگی دستوری، ابزارهای صرفی، مقوله کاربردی - معنایی.

* این مقاله حاصل طرحی پژوهشی با عنوان «بررسی ویژگی دستوری زمان در زبان‌های روسی و فارسی» است که با اعتبارات دانشگاه تهران انجام پذیرفته است.

** e-mail:hzahraee@ut.ac.ir

مقدمه

فعل از اقسام کلماتی است که ویژگی‌ها و جنبه‌های مختلف آن از دیرباز در حوزه علم صرف مورد مطالعه و بررسی زبان‌شناسان و دستورنویسان بوده است. زبان‌شناسان روس به هنگام بررسی جنبه‌های مختلف فعل، علاوه بر یک سری ویژگی‌های دستوری، از قبیل زمان، وجه و غیره، توجه خاص خود را به نحوه «جریان عمل» (протекание действия) که توسط فعل بیان می‌شود، معطوف می‌دارند. در این ارتباط در مطالعات صرفی، مفاهیم و اصطلاحات **вид** و **аспект** از سوی این زبان‌شناسان مطرح می‌شود. این دو اصطلاح، در واقع مرتبط با یک ماهیت دستوری‌اند، که البته آن را می‌توان در اکثر زبان‌های شاخه هند و اروپا مشاهده نمود. بر همین اساس نیز، در منابع زبان‌شناسی انگلیسی زبان، با استناد به وجود چنین ماهیت دستوری در آن زبان، برای اصطلاح روسی **вид** اصطلاح معادل **aspect** ارائه می‌شود (فرهنگ اصطلاحات زبان‌شناسی، ۱۹۶۰، ۵۲، فرهنگ آموزشی اصطلاحات دستوری روسی، ۱۹۹۸، ۲۵، جان لاینز، ۱۹۷۸، ۳۱۸).

در بسیاری از آثار زبان‌شناسی که از زبان انگلیسی به فارسی ترجمه شده‌اند یا به نحوی در آنها، اصطلاحات زبان‌شناسی به زبان انگلیسی آورده شده است، برای اصطلاح **aspect**، اصطلاح معادل «نمود» در نظر گرفته شده است (همایون، همادخت، ۱۳۷۲، ۱۶، مشکوه‌الدینی، مهدی، ۱۳۷۳، ۲۴۷). به نظر می‌رسد که کارشناسان زبان روسی در ایران نیز به همین دلیل و با استناد به ارائه اصطلاح انگلیسی **aspect** به عنوان معادل اصطلاح روسی **вид** از سوی زبان‌شناسان غرب و همچنین ارائه اصطلاح فارسی «نمود» به عنوان معادل اصطلاح انگلیسی **aspect** در زبان فارسی، در اکثر آثار و بررسی‌های خود از ماهیت دستوری **вид** در زبان روسی تحت عنوان «نمود» یاد می‌کنند. اما، باید خاطر نشان ساخت که در زبان روسی، اصطلاحات **вид** و **аспект** علیرغم داشتن مشترکات بنیادی، نشانگر مفاهیم دستوری-معنایی متفاوتی‌اند. مقاله حاضر به مطالعه و بررسی دو مفهوم دستوری **вид** و **аспект** در ساختار نظام صرفی زبان روسی می‌پردازد.

بحث و بررسی

تا قبل از آغاز قرن نوزدهم، اصطلاح دستوری **аспект** در مطالعات دستوری مغرب

زمین مطرح نبود. اصولاً، چنین ماهیت دستوری با بهره‌گیری از اصطلاح دستوری время (زمان) در درون «شکل‌های زمانی افعال» (временные формы глагола) مورد بررسی قرار می‌گرفت. به موجب این نگرش، «شکل‌های زمانی افعال» همزمان بیانگر دو ماهیت دستوری مختلف، یعنی «زمان» و نحوه «جریان عمل» بودند. چنین برداشتی از ویژگی دستوری «زمان» را می‌توان در ارتباط با زبان‌های مختلفی از شاخه زبان‌های هند و اروپا، از جمله زبان فارسی مشاهده کرد. در بسیاری از دستوره‌های سنتی زبان فارسی، دو ماهیت دستوری «زمان» و نحوه «جریان عمل» در درون شکل‌های زمانی مختلف افعال، از قبیل «ماضی نقلی»، «ماضی استمراری» و غیره بیان می‌شوند (ناتل خانلری، ۱۳۶۳، ۳۳، انوری، حسن، احمدی گوی، حسن، ۱۳۷۳، ۴۷، نوبهار، مهرانگیز، ۱۳۷۲، ۱۴۷). بدین ترتیب، همان گونه که ملاحظه می‌شود، بخش اول این اصطلاحات به ویژگی دستوری «زمان» و بخش دوم آنها به نحوه «جریان عمل»، یعنی آنچه که در برخی از دستوره‌های نوین زبان فارسی «نمود» نامیده می‌شود (فرشیدور، خسرو، ۱۳۸۲، ۳۷۹)، اشاره دارند.

در مکتب‌های زبان‌شناسی غرب، اصطلاح aspect برای اولین بار در دهه ۳۰ قرن ۱۹ در آثار زبان‌شناسی فرانسوی زبان و سپس انگلیسی زبان با مفهومی معادل آنچه که در دستور زبان روسی вид نامیده می‌شود، مطرح می‌گردد. زبان‌شناسان روس بعدها این اصطلاح را به طور عمده برای بیان نوعی مقوله دستوری که با تکیه بر معنای لغوی افعال، نحوه «جریان عمل» را از نقطه نظر مؤلفه‌هایی همچون «شروع عمل»، «استمرار عمل»، «پایان عمل» بیان می‌کنند، به کار بردند (ملچوک، ۱۹۹۸، ۹۲).

در زبان‌شناسی معاصر روسی، аспект از آن دسته مقوله‌های دستوری به شمار می‌آید که ارتباط مستقیمی با مفاهیم و معانی لغوی، به ویژه معنای لغوی افعال دارد. زیرا به عنوان مثال، فعلی را که بر اساس مفهوم و معنای لغوی خود در برگیرنده مؤلفه معنایی «امتداد» (длительность) نباشد، نمی‌توان به عنوان فعلی استمراری در نظر گرفت. همچنین، فعلی را که بر اساس مفهوم و معنای لغوی خود در برگیرنده مؤلفه معنایی «حصول نتیجه» (результативность) نباشد، نمی‌توان به عنوان یک فعل مطلق، که اشاره به اتمام و به نتیجه رسیدن عمل دارد، به شمار آورد. بدین ترتیب، باید اذعان داشت که امروزه аспект به عنوان یک مقوله دستوری مرتبط با فعل در زبان روسی، بیش از آن که یک ویژگی دستوری

(грамматическая категория) باشد، نوعی «مقوله کاربرد-معنایی» (функционально-семантическая категория) است.

آنچه که موجب تمایز «مقوله کاربرد-معنایی» از «ویژگی دستوری» می‌شود، تفاوت این دو در ارتباط با عنصر «صورت» است. «صورت» (форма; план выражения) و «معنا» (значение; план содержания) دو عنصر اصلی تشکیل دهنده هر نوع مقوله دستوری‌اند. به عنوان مثال، در ساختار زبان‌های مختلف، معانی دستوری لزوماً به کمک یک سری ابزارهای دستوری، که صورت آن معانی دستوری به شمار می‌آیند، بیان می‌شوند. مثلاً، معنای دستوری «شمار» در واژه روسی журналы (مجله‌ها) توسطوند صرفی BI که در انتهای واژه قرار دارد، بیان می‌شود. بنابراین، وند صرفی BI در زبان روسی می‌تواند صورتی باشد که بیانگر معنای دستوری «شمار» است. صورت‌ها یا ابزارهای دستوری که برای بیان معانی دستوری در زبان روسی به کار می‌روند، دو گروه‌اند: ابزارهای دستوری صرفی یا جانیشینی، ابزارهای دستوری همیشینی (زهرایی، سید حسن، ۱۳۸۳، ۱۳۲). کلابوکوف ضمن اشاره به دو عنصر زبانی «صورت» و «معنا» در ارتباط با مقوله‌های دستوری، چنین می‌نویسد: «مقوله‌های دستوری پدیده‌هایی دو جنبه‌اند که از معنای دستوری و ابزارهای صورتی بیان آن تشکیل شده‌اند» (کلابوکوف، ۱۹۹۹، ۱۹۲).

«مقوله‌های کاربرد-معنایی» و «ویژگی‌های دستوری»، همانند هر مقوله دستوری دیگر، از دو جنبه «صورت» و «معنا» برخوردارند. اما، این دو مقوله ضمن دارا بودن جنبه‌های معنایی یکسان، دارای جنبه‌های صورتی متفاوتند. ویژگی‌های دستوری در برگیرنده آن معانی دستوری‌اند که در وهله اول توسط ابزارهای صرفی (морфологические средства) بیان می‌شوند. اما، مقوله‌های کاربرد-معنایی در برگیرنده آن گروه از معانی دستوری‌اند که می‌توانند به کمک ابزارهای گوناگون مرتبط با سطوح مختلف زبان، از جمله ابزارهای صرفی، ابزارهای نحوی (синтаксические средства) و ابزارهای واژه‌شناختی (لغوی) (лексические средства) بیان شوند. به عنوان مثال، می‌توان به مقوله‌های دستوری темпоральность و время در زبان روسی اشاره کرد که در نظام دستوری این زبان، به ترتیب، «ویژگی دستوری» و «مقوله کاربرد-معنایی» به شمار می‌آیند. هر دو مقوله دستوری فوق به لحاظ معنا بیانگر «زمان وقوع عمل» اند، اما به لحاظ صورت، یعنی نحوه بیان، با

یکدیگر متفاوتند. ویژگی دستوری **время** در زبان روسی توسط ابزارهای صرفی و به طور عمده در درون شکل‌های صرفی فعل در وجه اخباری (مانند, **читаю, читал, буду**), شکل کوتاه صفات فعلی مجهول (مانند, **прочитан, был прочитан, будет**), شکل بلند صفات فعلی (مانند, **прочитан**) و قیده‌های فعلی (مانند, **открывая, открыв**) بیان می‌شوند، در حالیکه مقوله کاربرد-معنایی **темпоральность** علاوه بر ابزارهای صرفی می‌تواند به کمک ابزارهایی از قبیل، ابزارهای نحوی (مانند، بیان زمان گذشته توسط شکل زمان حال فعل در برخی ساختارهای نحوی: **давно, скоро, (вчера я хожу по улице)**، ابزارهای واژه‌شناختی (مانند، **давно, скоро, (вчера я хожу по улице)** و غیره بیان گردد.

اینک با روشن شدن تفاوت میان «مقوله کاربرد-معنایی» و «ویژگی دستوری» و با توجه به بیان نحوه «جریان عمل» در ساختار واحدهای صرفی و نحوی روسی، می‌توان همان گونه که پیشتر نیز اشاره شد، **аспект** را به عنوان مقوله‌ای کاربرد-معنایی از **вид**، به عنوان یک ویژگی دستوری، متمایز کرد.

مقوله کاربرد-معنایی **аспект** در زبان روسی از نظر صورت قادر است نه فقط به کمک ابزارهای صرفی، بلکه به واسطه ابزارهای زبانی دیگری، از قبیل واژه‌های غیر فعلی (مانند، **долго** «مدت زیادی»، **всю ночь** «تمام شب»)، ابزارهای نحوی (مانند، کاربرد حرف ربط **то** در عباراتی مثل **огонек то вспыхнет, то погаснет** «آتش، گاهی فرو می‌نشیند، گاهی شعله‌ور می‌شود») و معنای لغوی بیان شود. با مشاهده و بررسی مفهوم «تکرار عمل» در جمله **Он собирает марки** (او تمبر جمع‌آوری می‌کند). مشخص می‌شود که این مفهوم بیش از آن که توسط ویژگی دستوری **вид** بیان شده باشد، توسط معنای لغوی فعل **собирать** (جمع‌آوری کردن) ارائه شده است. زیرا ماهیت عمل «جمع‌آوری کردن» مستلزم همراه بودن با معنا و مفهوم «تکرار عمل» است. مهم‌ترین مفاهیم و معانی که به این صورت در ارتباط با مقوله کاربرد-معنایی **аспект** در زبان روسی بیان می‌شوند، عبارتند از:

الف) تکرار کامل عمل پس از گذشت زمان مشخص با فاصله‌های زمانی گوناگون، از قبیل «یک بار»، «چند بار»، «اغلب»، «به ندرت»، «به صورت متداول»، «همیشه» و غیره. به عنوان نمونه، به مفهوم «تکرار عمل» که به صورت یک عمل عادی در این مثال‌ها بیان شده‌اند، دقت

کنید: Он курит. (او سیگار می‌کشد، او سیگاری است)، Он пишет стихи. (او شعر می‌سراید).

ب) عمل واحدی که خود از تکرار یک سری ریزعمل‌های لحظه‌ای تشکیل شده است. مانند: кашлять (سرفه کردن)، хахатаь (قهقهه زدن).

پ) تکرار ناکامل یک سری عمل در ارتباط با نمونه‌های مختلف یک پدیده. مانند: Он перечитал все, Он перепробовал все кушания (او از همه غذاها چشید)، Он перечитал все, что нашлось в библиотеке. (او یکی پس از دیگری، هرچه را که در کتابخانه پیدا شد، مطالعه کرد).

بدین ترتیب، همان گونه که در مثال‌های فوق مشاهده می‌شود، بیان انواع مختلف نحوه «جریان عمل»، از جمله «تکرار عمل»، با ابزارهای زبانی مختلفی مرتبط است و ویژگی دستوری вид تنها یکی از این ابزارها به شمار می‌آید.

способы действия (یعنی مفاهیمی از قبیل «شروع عمل» (заволноваться «شروع به مضطرب شدن»، заиграть «شروع به بازی کردن»)، «شدت بروز عمل» (разгореться «داغ شدن، به شدت گرم شدن»)) که توسط گروهی از افعال مشخص بیان می‌شوند، از جمله مهم‌ترین مفاهیم و معانی مقوله کاربردی-معنایی аспект در ارتباط با نحوه «جریان عمل» در زبان روسی محسوب می‌شوند.

вид یا «نمود» در نظام صرفی زبان روسی یکی از ویژگی دستوری است که از نظر «صورت» به کمک یک سری ابزارهای صرفی و در نتیجه تقابل شکل‌های صرفی فعلی «نمود کامل» (совершенный вид) و «نمود غیرکامل» (несовершенный вид) موجودیت می‌یابد و به لحاظ معنا، چه گونگی و نحوه «جریان عمل» را به طور عمده از نقطه نظر «حصول نتیجه» یا «عدم حصول نتیجه»، «استمرار» یا «عدم استمرار» و برخی مفاهیم دستوری دیگر بیان می‌کند. افعالی که دارای ویژگی‌های دستوری «نمود غیرکامل» و «نمود کامل» اند، به ترتیب «افعال غیر کامل» و «افعال کامل» نامیده می‌شوند.

ویژگی دستوری «نمود»، یگانه ویژگی دستوری «غیر تغییردهنده» (несловоизменяемый) افعال به شمار می‌آید. بنابراین، شکل افعال به لحاظ ویژگی دستوری «نمود» تغییر نمی‌کند و صرف نمی‌شود. افعال گوناگون در زبان روسی، دارای

نموده‌هایی متفاوتند.

به لحاظ معنا، ویژگی دستوری «نمود غیرکامل» می‌تواند نحوه «جریان عمل» را به صورت مواردی از قبیل زیر بیان کند:

الف) استمرار و تداوم عمل در طول یک مقطع زمانی:

Я <u>читаю</u> весь день. زمان حال فعل غیر کامل	من تمام روز را <u>مطالعه می‌کنم</u> .
Мы <u>работали</u> там одну неделю. زمان گذشته فعل غیر کامل	ما یک هفته آنجا کار <u>می‌کردیم</u> .
Они <u>писали</u> два часа. زمان گذشته فعل غیر کامل	آن‌ها دو ساعت <u>می‌نوشتند</u> .

ب) تکرار عمل:

Мы часто <u>пишем</u> письма. زمان حال فعل غیر کامل	ما زیاد نامه <u>می‌نویسیم</u> .
Отец обычно <u>обедает</u> на работе. زمان گذشته فعل غیر کامل	پدر معمولاً سر کار <u>نهار می‌خورد</u> .
Каждый день я <u>повторял</u> новые слова. زمان گذشته فعل غیر کامل	من هر روز کلمات جدید را <u>تکرار می‌کردم</u> .

پ) بیان عمل به عنوان واقعیتی که از آن فقط نام برده می‌شود، بی آن که به استمرار، تکرار یا دیگر ویژگی‌های مربوط به نحوه «جریان عمل» اشاره شود:

1) - Вы <u>смотрели</u> этот фильм? زمان گذشته فعل غیر کامل	- شما این فیلم را <u>دیده‌اید</u> ؟
2) - Да. Я <u>смотрел</u> этот фильм. زمان گذشته فعل غیر کامل	- بله. من این فیلم را <u>دیدم</u> .

در دو مثال بالا، در جمله شماره ۱، به کمک فعل غیرکامل سؤال می‌شود که آیا یک عمل (یعنی عمل «دیدن») در گذشته اتفاق افتاده است یا خیر، بدون این که چگونگی انجام آن اشاره

شود. در جمله شماره ۲، به عنوان پاسخ، با استفاده از فعل غیرکامل بیان می‌شود که عملی (یعنی عمل «دیدن») در زمان گذشته اتفاق افتاده است، بی آن که به چه گونه‌ای انجام (به صورت استمرار، تکرار یا به نحوی دیگر) آن تأکید و یا اشاره شود. یعنی در واقع، در جمله شماره ۲، به وسیله فعل غیرکامل از انجام پذیرفتن عملی (یعنی عمل «دیدن») که در زمان گذشته اتفاق افتاده است، فقط نام برده می‌شود.

به لحاظ معنا، ویژگی دستوری «نمود کامل» می‌تواند نحوه «جریان عمل» را به صورت مواردی از قبیل زیر بیان کند:

الف) انجام پذیرفتن و به نتیجه رسیدن عمل در زمان گذشته یا آینده:

Я <u>купил</u> книгу. زمان گذشته فعل کامل	من کتاب <u>خریدم</u> .
Мой друг <u>получил</u> письмо. زمان گذشته فعل کامل	دوست من نامه <u>دریافت کرد</u> .
Я <u>сделаю</u> упражнения и тогда <u>пойду</u> на улицу. زمان آینده فعل کامل	زمان آینده فعل کامل
من تمرین‌ها را <u>انجام خواهم داد</u> و سپس به خیابان <u>می‌روم</u> .	

ب) قصد و اطمینان نسبت به انجام عملی که در آینده شروع و تمام خواهد شد:

1) - Ты <u>сделал</u> упражнения? زمان گذشته فعل کامل	- تو تمرین‌ها را <u>انجام دادی</u> ؟
2) - Нет. Я обязательно <u>сделаю</u> завтра. زمان آینده فعل کامل	- خیر. من حتماً فردا <u>انجام خواهم داد</u> .

در دو مثال فوق، در جمله شماره ۱، به کمک فعل کامل در باره اتمام و انجام پذیرفتن عملی (یعنی عمل «انجام دادن تمرین») که باید در زمان گذشته انجام می‌پذیرفت، سؤال می‌شود. در جمله شماره ۲، به عنوان پاسخ، با استفاده از فعل کامل بیان می‌شود که عملی (یعنی عمل «انجام دادن تمرین») در زمان آینده حتماً انجام خواهد پذیرفت.

همانگونه که در مثال‌های بالا مشخص است، با توجه به ماهیت معنایی ویژگی دستوری

«نمود کامل»، این نوع نمود را نمی‌توان در ارتباط با زمان حال متصور شد. زیرا به عنوان مثال، بیان «حصول نتیجه عمل» در زمان حال، متضمن نوعی تضاد منطقی خواهد بود. بنابراین در زبان روسی، با استناد به ویژگی‌های دستوری «زمان» و «نمود»، از یک ریشه و پایه فعل، می‌توان پنج شکل صرفی فعل ساخت. سه شکل صرفی فعل مربوط به افعال غیرکامل و دو شکل دیگر آن مربوط به افعال کامل است. برای مثال، فعل читать (خواندن) در زبان روسی، براساس ویژگی‌های دستوری «زمان» و «نمود» دارای پنج شکل زیر است:

۱. شکل غیر کامل زمان گذشته، مانند شکل گذشته مفرد مذکر: читал (می‌خواندم، می‌خواندی، می‌خواند).

۲. شکل غیر کامل زمان حال، مانند شکل اول شخص مفرد زمان حال: читаю (می‌خوانم).

۳. شکل غیر کامل زمان آینده، مانند شکل اول شخص مفرد زمان آینده: буду читать (خواهم خواند).

۴. شکل کامل زمان گذشته، مانند شکل گذشته مفرد مذکر: прочитал (خواندم، خواندی، خواند).

۵. شکل کامل زمان آینده، مانند شکل اول شخص مفرد زمان آینده: прочитаю (خواهم خواند).

در یک بررسی مقایسه‌ای میان دو زبان روسی و فارسی می‌توان دریافت که آنچه در ارتباط با افعال روسی به عنوان ویژگی دستوری «نمود» از آن یاد می‌شود، در شکل‌های صرفی مختلف افعال فارسی نیز، در ارتباط با زمان‌های گذشته، حال و آینده وجود دارد. برای مثال، در دستور سنتی زبان فارسی، فعلی که بیانگر عملی است که در گذشته به طور کامل انجام پذیرفته و به نتیجه رسیده است، «ماضی مطلق» یا «ماضی ساده» به شمار می‌آید. (حق‌شناس، علی محمد، و دیگران، ۱۳۸۴، ۴۰). با استناد به دیدگاه‌های دستورنویسان روس، در تعریف ارائه شده فوق از «ماضی ساده» یا «ماضی مطلق»، دو ویژگی دستوری را می‌توان از یکدیگر متمایز ساخت:

۱. ویژگی دستوری زمان: «ماضی ساده فعلی است مربوط به زمان گذشته.

۲. ویژگی دستوری نمود: «ماضی ساده» بیانگر عملی است که به طور کامل انجام

پذیرفته و به نتیجه رسیده است.

در واقع، تمام شکل‌های صرفی افعال فارسی را که در ارتباط با زمان‌های گذشته، حال و آینده وجود دارند، می‌توان به وسیله پنج شکل صرفی فعل موجود در زبان روسی بیان کرد. برای مثال، شکل‌های صرفی فعلی که در دستور زبان فارسی «ماضی مطلق» یا «ماضی ساده» و «ماضی نقلی» نامیده می‌شوند، در زبان روسی، به طور عمده با شکل‌های گذشته افعال کامل بیان می‌شوند:

Он взял мою книгу. او کتاب مرا برداشت.

زمان گذشته فعل کامل ماضی مطلق (ماضی ساده)

Мне сказали, что он взял мою книгу. به من گفتند، که او کتاب مرا برداشته است.

زمان گذشته فعل کامل ماضی نقلی

شکل‌های صرفی فعلی که در دستور زبان فارسی «ماضی استمراری» و «ماضی مستمر» نامیده می‌شوند، در زبان روسی، به طور عمده با شکل‌های گذشته افعال غیرکامل بیان می‌شوند:

Я с утра читал книгу. من از صبح کتاب می‌خواندم.

زمان گذشته فعل غیر کامل ماضی استمراری

Каждый день я читал книгу. من هر روز کتاب می‌خواندم.

زمان گذشته فعل غیر کامل ماضی استمراری

Когда он вошёл в комнату, я читал книгу.

زمان گذشته فعل غیر کامل

وقتی او وارد اتاق شد، من کتاب داشتم می‌خواندم.

ماضی مستمر

شکل‌های صرفی فعلی که در دستور زبان فارسی «مضارع اخباری» و «مضارع مستمر» نامیده می‌شوند، در زبان روسی، بیشتر با شکل‌های زمان حال افعال غیرکامل بیان می‌شوند:

Солнце посылает энергию земле. خورشید به زمین انرژی می‌دهد.

زمان حال فعل غیر کامل مضارع اخباری

الان او در پستخانه نامه دارد می‌فرستد. **Сейчас он посылает письмо на почте.**

مضارع مستمر

زمان حال فعل غیر کامل

ویژگی دستوری «نمود» در زبان روسی قادر است از نظر صورت به کمک یک سری ابزارهای صرفی از قبیل، پیشوندها، پسوندها، تبدیل تکواژها، تغییر محل تکیه واژه در درون شکل‌های صرفی افعال بیان شود. علی‌رغم غیرتغییردهنده بودن ویژگی دستوری «نمود»، برای بسیاری از افعال روسی می‌توان فعل دیگری را مشخص کرد که به لحاظ معنای لغوی با آن فعل یکسان، اما از نظر ویژگی دستوری «نمود»، با آن متفاوت است. به عبارتی دیگر، در زبان روسی، در ارتباط با بسیاری از افعال می‌توان یک «زوج فعلی» را به عنوان «زوج نمودی» (видовая пара) مشخص کرد که هر دو فعل آن دارای معنای لغوی یکسان، اما ویژگی دستوری «نمود» متفاوتند. یکی از این دو فعل را «فعل غیرکامل» و دیگری را «فعل کامل» تشکیل می‌دهند. برای مثال، افعال **сделать** و **делать** که هر دو دارای معنای لغوی «انجام دادن، ساختن» اند، یک «زوج نمودی» را تشکیل می‌دهند. فعل **делать** «غیرکامل» و فعل **сделать** «فعل کامل» است.

برخی از افعال در زبان روسی، زوج نمودی را تشکیل نمی‌دهند و به لحاظ ویژگی دستوری نمود، فقط دارای یک شکل فعلی‌اند و «افعال تک نمودی» (одновидовые глаголы) به شمار می‌آیند. برای مثال، افعال **быть** (بودن)، **лежать** (دراز کشیدن) و **существовать** (وجود داشتن) افعال تک نمودی غیرکاملی‌اند که برای آنها شکل فعلی کامل وجود ندارد. از سوی دیگر، افعالی از قبیل **посидеть** (مقداری نشستن)، **очнуться** (بیدار شدن، به خود آمدن) و **понадобиться** (لازم شدن) افعال تک نمودی کاملی‌اند که برای آنها شکل فعلی غیر کامل وجود ندارد.

تعداد زیادی از افعالی که زوج‌های نمودی را تشکیل می‌دهند، علی‌رغم داشتن تفاوت در ابزارهای صرفی بیانگر ویژگی دستوری نمود، دارای ریشه و پایه مشترک‌اند. افعال زیر نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

делать - сделать

انجام دادن، ساختن

فعل کامل فعل غیرکامل

писать - написать نوشتن

فعل کامل فعل غیرکامل

читать - прочитать خواندن

فعل کامل فعل غیرکامل

прыгать - прыгнуть پریدن

فعل کامل فعل غیرکامل

толкать - толкнуть هول دادن

فعل کامل فعل غیرکامل

برخی از افعالی که زوج‌های نمودی را تشکیل می‌دهند، افزون بر داشتن تفاوت در ابزارهای صرفی بیانگر ویژگی دستوری نمود، دارای ریشه و پایه متفاوت‌اند. افعال زیر نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

говорить - сказать گفتن

فعل کامل فعل غیرکامل

класть - положить گذاشتن، قرار دادن

فعل کامل فعل غیرکامل

брать - взять برداشتن، گرفتن

فعل کامل فعل غیرکامل

ловить - поймать گرفتن، صید کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

افعال غیر کامل و کاملی که زوج‌های نمودی را تشکیل می‌دهند و دارای ریشه و پایه مشترک‌اند، همان گونه که گفته شد، به کمک یک سری ابزارهای صرفی، از قبیل پیشوندها، پسوندها، تبدیل حرفی به حرف دیگر یا تغییر محل تکیه‌واژه از یکدیگر متمایز می‌شوند. در زیر، به چند نمونه از این موارد اشاره می‌شود:

الف) بسیاری از افعال کامل به کمک افزودن پیشوند به ابتدای افعال غیرکامل ساخته می‌شوند و یک زوج نمودی را تشکیل می‌دهند. به این ترتیب، افعال این گونه زوج‌های نمودی را که دارای ریشه و پایه مشترک‌اند، می‌توان به کمک پیشوند از یکدیگر متمایز

ساخت. افعال زیر نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

نوع پیشوند	فعل غیر کامل	فعل کامل	معنای فعل
с-	Петь	спеть	خواندن، آواز خواندن
	Делать	сделать	انجام دادن، ساختن
	Шить	сшить	دوختن
	Прятать	спрятать	قایم کردن
	Варить	сварить	پختن
	Играть	сыграть	بازی کردن
о-	Глохнуть	оглохнуть	گر شدن، خاموش شدن
	Красить	окрасить	رنگ کردن
у-	Топить	утопить	غرق کردن
	Красть	украсть	دزدیدن
из- (ис-)	Пачкать	испачкать	کثیف کردن، لکه کردن
	Печь	испечь	پختن
	Портить	испортить	خراب کردن، فاسد کردن
	рубить	изрубить	شکستن، قطع کردن
за-	Резать	зарезать	بریدن
	Мучить	замучить	اذیت کردن، آزار دادن
вы-	Чистить	вычистить	تمیز کردن
	Мыть	вымыть	شستن
	Учить	выучить	یاد گرفتن
	Стирать	выстирать	شستن، لباس شستن
раз- (рас-)	Веселить	развеселить	شادمانی کردن، خوشحالی کردن
	Будить	разбудить	بیدار کردن
	Сердиться	рассердиться	عصبانی شدن
на-	Писать	написать	نوشتن
	Печатать	напечатать	چاپ کردن، تایپ کردن
	Точить	наточить	تراشیدن، تیز کردن
вз- (вс-)	Мокнуть	взмокнуть	خیس شدن
	Потеть	вспотеть	غرق کردن، عرق ریختن
по-	Строить	построить	ساختن
	Обедать	пообедать	نهار خوردن
	Хвалить	похвалить	تعریف کردن، تحسین کردن

برخی از پیشوندها با افزوده شدن به ابتدای افعال غیرکامل، علاوه بر تغییر دادن نمود فعل، معنای لغوی فعل را نیز تغییر می‌دهند، یا مفهوم جدیدی به معنای لغوی آن می‌افزایند. مانند، پیشوند -по- که به ابتدای فعل غیرکامل сидеть (نشستن) افزوده می‌شود و علاوه بر تبدیل این فعل به یک فعل کامل، به معنای لغوی آن نیز مفهوم «کمی، مقداری» می‌افزاید و معنی آن را به معنای «مقداری نشستن» تغییر می‌دهد. پیشوند -вы- نیز می‌تواند به ابتدای فعل غیرکامل брать (برداشتن، گرفتن) افزوده شود و از آن، یک فعل کامل با معنای لغوی جدید، به معنای «انتخاب کردن» بسازد. این گونه افعال که دارای معنای لغوی متفاوت‌اند، «زوج نمودی» به شمار نمی‌آیند.

ب) بسیاری از افعال که دارای ریشه و پایه مشترک‌اند و زوج نمودی را تشکیل می‌دهند، به واسطهٔ پسوندهای خود از یکدیگر متمایز می‌شوند. موارد زیر، نمونه‌هایی از این دسته افعال‌اند:

۱. برخی از افعال غیرکامل که دارای پسوند -а- و -я- هستند، در شکل کامل دارای

پسوند -и- اند:

решать - решить

تصمیم گرفتن، حل کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

бросать - бросить

پرت کردن، انداختن

فعل کامل فعل غیرکامل

прощать - простить

عفو کردن، بخشیدن

فعل کامل فعل غیرکامل

обвинять - обвинить

متهم کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

در برخی از این گونه زوج‌های فعلی، افزون بر وجود تفاوت میان پسوندها، تبدیل حرفی

به حرف دیگر نیز دیده می‌شود:

выгружать - выгрузить

خالی کردن بار، پیاده کردن بار

فعل کامل فعل غیرکامل

посещать - посетить بازدید کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

заряжать - зарядить شارژ کردن، مسلح کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

۲. برخی از افعال غیر کامل که دارای پسوند -а- اند، در شکل کامل دارای پسوند -е- اند:

пригорать - пригореть سوختن

فعل کامل فعل غیرکامل

закипать - закипеть جوش آمدن

فعل کامل فعل غیرکامل

۳. برخی از افعال غیر کامل که دارای پسوند -ыва- (-ива-) اند، در شکل کامل دارای

پسوند -а- اند:

угадывать - угадать حدس زدن

فعل کامل فعل غیرکامل

заказывать - заказать سفارش دادن

فعل کامل فعل غیرکامل

указывать - указать اشاره کردن، خاطر نشان ساختن

فعل کامل فعل غیرکامل

۴. برخی از افعال غیر کامل که دارای پسوند -ыва- (-ива-) اند، در شکل کامل دارای

پسوند -и- اند:

закусывать - закусить گاز گرفتن، مقداری چیز خوردن

فعل کامل فعل غیرکامل

۵. برخی از افعال غیر کامل که دارای پسوند -ыва- (-ива-) اند، در شکل کامل دارای

پسوند -ну- اند:

развёртывать - развернуть باز کردن، گسترده کردن، توسعه دادن

فعل کامل فعل غیرکامل

застёгивать - застегнуть

دکمه لباس بستن

فعل کامل فعل غیرکامل

промахиваться - промахнуться

اشتباه کردن، تیر را به هدف نزدن

فعل کامل فعل غیرکامل

۶. برخی از افعال غیر کامل که دارای پسوند -а- اند، در شکل کامل دارای پسوند

-ну-اند:

махать - махнуть

تکان دادن

فعل کامل فعل غیرکامل

чихать - чихнуть

عطسه کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

двигать - двинуть

حرکت دادن

فعل کامل فعل غیرکامل

кидать - кинуть

پرتاب کردن، انداختن

فعل کامل فعل غیرکامل

утопать - утонуть

غرق شدن

فعل کامل فعل غیرکامل

پ) گروهی از افعال که دارای ریشه و پایه مشترک اند و زوج نمودی را تشکیل می دهند، از طریق تفاوت در یکی از حروف، یا بودن یا نبودن یک حرف در شکل آنها، از یکدیگر متمایز می شوند. موارد زیر، نمونه‌هایی از این دسته افعال اند:

۱. برخی از افعال غیر کامل که در پایه خود دارای حروف **ы** یا **и** اند، در شکل کامل

فاقد این حروف اند:

называть - назвать

نامیدن

فعل کامل فعل غیرکامل

посылать - послать

فرستادن، ارسال کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

собирать - **собрать** جمع کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

избирать - **избрать** انتخاب کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

۲. برخی از افعال غیر کامل که در پایه خود دارای حرف **o** و پسوند **-и-** اند، در شکل

کامل در پایه دارای حرف **e** اند و پسوند **-и-** نیز در شکل آنها وجود ندارد:

вносить - **внести** وارد کردن، درج کردن

فعل کامل فعل غیرکامل

относить - **отнести** بردن، رساندن

فعل کامل فعل غیرکامل

۳. برخی از افعال غیر کامل که در پایه خود دارای حرف **a** و پسوند **-ива-** (**-ива-**) اند،

در شکل کامل دارای حرف **o** و پسوند **-а-** اند:

зарабатывать - **заработать** کسب درآمد کردن

فعل کامل فعل غیر کامل

ت) گروهی از افعال که دارای ریشه و پایه مشترک‌اند و زوج نمودی را تشکیل می‌دهند،

تنها به موجب تفاوت در محل تکیه واژه در شکل مصدری یا در برخی از شکل‌های صرفی، از

یکدیگر متمایز می‌شوند. برای مثال، مصدر فعل **ссып а'ть** (ریختن، انباشتن) دارای نمود

غیرکامل و مصدر فعل **сс ы'пать** (ریختن، انباشتن) دارای نمود کامل است؛ همچنین، به

تفاوت محل تکیه واژه در صیغه اول شخص مفرد زمان حال فعل غیرکامل **узнав а'ть**

(شناختن، فهمیدن) نسبت به صیغه اول شخص مفرد زمان آینده فعل کامل **узн а'ть**

(«شناختن، فهمیدن) دقت کنید:

узна ю' (می‌شناسم، می‌فهمم)

صیغه اول شخص مفرد زمان حال فعل غیرکامل **узнавать**

узн а'ю (خواهم شناخت، خواهم فهمید)

صیغه اول شخص مفرد زمان آینده فعل کامل **узнать**

نتیجه گیری

- ۱- «صورت» عنصری زبانی است که موجب متمایز شدن «مقوله کاربردی-معنایی» از «ویژگی دستوری» می شود.
- ۲- در زبان روسی، ВИД و АСПЕКТ دو مقوله دستوری متفاوتند که نحوه «جریان عمل» را بیان می کنند. تفاوت این دو مقوله دستوری به لحاظ «صورت» است. ВИД آن ویژگی دستوری است که بیشتر به کمک ابزارهای صرفی بیان می شود. АСПЕКТ یک مقوله کاربردی-معنایی است که می تواند به کمک ابزارهای دستوری گوناگون مرتبط با سطوح مختلف زبان، از قبیل ابزارهای صرفی، نحوی و واژه شناختی بیان شود.
- ۳- ویژگی دستوری ВИД یا «نمود» را می توان در شکل های صرفی مختلف افعال فارسی نیز، در ارتباط با زمان های گذشته، حال و آینده مشاهده کرد.
- ۴- تمامی شکل های صرفی افعال فارسی را که در ارتباط با زمان های گذشته، حال و آینده وجود دارند، می توان به وسیله پنج شکل صرفی فعل موجود در زبان روسی بیان کرد.

کتابشناسی

- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن (۱۳۷۳). *دستور زبان فارسی ۲*، چاپ یازدهم، تهران: انتشارات فاطمی.
- حق شناس، علی محمد، و دیگران (۱۳۸۴). *زبان فارسی (۲)*، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.
- خانلری، پرویز. (۱۳۶۳). *دستور زبان فارسی*، چاپ پنجم، تهران: انتشارات توس.
- زهرایی، سید حسن. (۱۳۸۳). *بررسی ماهیت معنای دستوری در علم صرف روسی*، مجله پژوهش زبان های خارجی، شماره ۱۷ (تابستان)، انتشارات دانشگاه تهران.
- فرشیدور، خسرو. (۱۳۸۲). *دستور مفصل امروز*، تهران: انتشارات سخن.
- نوبهار، مهرانگیز. (۱۳۷۲). *دستور کاربردی زبان فارسی*، تهران: انتشارات راهنما.

مقوله‌های دستوری **аспект** و **вид** در زبان روسی ۸۳

همایون، همادخت. (۱۳۷۲). *واژه‌نامهٔ زبان‌شناسی و علوم وابسته*، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه).

Джон Лайонз. (1978). *Введение в теоретическую лингвистику*. Москва.

Клобуков Е.В. (1999). *Современный русский литературный язык*. Москва.

Мельчук И.А. (1998). *Курс общей филологии. Т. II*. Вена.

Словарь лингвистических терминов. (1960). Москва.

Учебный словарь-справочник русских грамматических терминов. (1998). Санкт-Петербург.